

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 3, Sayı 3 (Eylül 2006)

Mak. #43, ss. 66-77

Telif Hakkı © Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Türkiye Türkçesi Yazın Dilinde Teşekkür Kalıpları

Muna Yüceol Özezen

Çukurova Üniversitesi

ÖZET

Türkçenin çeşitli durumlara ve çeşitli ayrıntılara özgü anlatım biçimlerinin belirlenerek, bu yöndeki bulguların dilbilgisi öğretimine yansıtılması gerekmektedir. Biz bu makaleyle, Türkiye Türkçesinin teşekkür ve minnet kalıplarını belirlemeyi ve böylelikle bu alana bir katkı sağlamayı amaçladık. Teşekkür ve minnet anlatımı için Türkiye Türkçesinde formal olarak daha çok Arapça kökenli *teşekkür* sözcüğünün bulunduğu edimseller kullanılmaktadır. Bir dilin en önemli anlatım kalıplarından birisi olarak, Türkiye Türkçesinin başka dilden alıntı bir sözcüğü tercih etmesi ilginçtir. Yargıdaki öznenin 1. tekil kişi ve kullanımın edimselliği bakımından asıl teşekkür kalıbı *teşekkür ederim*'dir. Diğer yaygın bir kullanım olan *sağol[un]*'da yargıdaki tasarı 3. tekil kişi veya 3. çoğul kişiye yöneltilir. Bu yapı dua niteliklidir ve bu açıdan Türkçedeki hemen bütün duaların belli oranlarda ve belli metin bağlamlarında teşekkür işlevli olarak kullanılması olasıdır. Türkiye Türkçesindeki teşekkür ve minnet işlevli kalıpların "yerindelik koşulları" birbirinden farklıdır. Bazen bağlamın kendisinden dolayı olarak teşekkür anlamı çıkabilir. Dil dışı etkenler de teşekkür bildirim sırasındaki seçimleri etkileyebilir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Türkiye Türkçesinde kalıp anlatımlar, edimseller, teşekkür bildirimleri, teşekkür işlevli kalıplar

ABSTRACT

Findings related to various situations and details about narration should be reflected into grammar teaching. In this article, we have aimed to make contributions to Turkey Turkish by specifying patterns of "thank" and "gratitude". In Turkey Turkish, the word "thank", originally derived and borrowed from Arabic, is mostly used in different ways in everyday speech. Although one of the most essential discourse and speech item is thank-pattern in all languages. What is interesting is that Turkish borrows this pattern not from its own, original language but rather from another language, Arabic. The main "thank-pattern" in first person is uttered as "I thank you". Another widespread usage of

"thank" is in third person singular and plural, which is mostly used uttering only "thanks!". The latter is, in fact, of prayer feature, and therefore it is assumed that nearly all kinds of prayer are, to some extent in some situations, "thank-based".

KEY WORDS

Clichés in Turkey Turkish, speech acts, thank-statements and patterns of thank-function

1. Yabancı bir dili dilbilgisel ayrıntılarıyla öğrenmeye çalışan birçok kişiye, bu öğrenme sırasında, sıklıkla Türkçenin çeşitli durumlara ve çeşitli ayrıntılara özgü anlatım biçimlerinin (modal yapılar, çeşitli modlar¹) başka bazı dillere oranla daha az olduğu bilgisi verilir. Ancak biz bu tür düşüncelerin, Türkçedeki kalıp yapıların, genel olarak dilbilgisi araştırmalarına konu olmamasından ve Türkçe öğretimine girmemiş olmasından kaynaklandığı kanısındayız. Bu çalışmamızda, Türkiye Türkçesinin *teşekkür* ve *minnet* kalıplarını bu açılarından incelemeye çalıştık. Acaba *teşekkür* yapıları, Türkiye Türkçesinde, bir dil kullanıcısının kendi kişisel özelliklerine ve dil dışı etkenlere göre nasıl bir çeşitlilik sergilemektedir? Ayrıca örnekleme yazın dili olan bir araştırmada, yazarın kahramanını edimbilimsel olarak etkilediği ve yönlendirdiği konusunda bir yargıya ulaşılabilir mi? Çalışmamızda Türkiye Türkçesi yazın dilinden çeşitli roman, öykü ve tiyatroları tarayarak bu sorulara yanıt aradık ve böylelikle *teşekkür* ve *minnet* kalıpları bakımından Türkiye Türkçesi genel karakteristiğini ve genel eğilimlerini belirlemeye çalıştık.

2.1. Eski Türklerin nasıl teşekkür ettikleri ve minnetlerini karşı tarafa nasıl ilettikleri, bu çalışmanın sınırlarını aşan bir konudur. Ancak bir dilin en önemli anlatım kalıplarından biri olması bakımından² İslâmî çevreye dâhil modern Türk toplumlarının daha çok Arapça kökenli sözcükleri kullanmaları ilginç bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Tablo 1'de, *teşekkür* ve *minnet* kalıplarını *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'nden (bundan sonra KTLS) de yararlanarak vermek ve bu konudaki genel eğilimleri göstermek istiyoruz:

¹ Burada "kip, kiplik yapılar" terimlerini kullanmayacağız. Çünkü "kalıp", "kip" ve "mod" terimleri birbirini karşılıyor gibi görünse de, Türkiye'de, "kip" ve bunun türevi olan terimler, genellikle "fiil" ile ilgili araştırmalarda kullanılmaktadır.

² Teşekkür kalıplarını en önemli anlatım kalıplarından biri olarak görmemizin nedeni, bir dilin ikinci dil olarak öğretimi sırasında, öğrenciyeye belletilmesi gereken ilk yapılardan biri olmasıdır. Başka bir deyişle, bir dili ikinci dil olarak öğrenmeye çalışan bir öğrenci, ilk ve en önemli aşamada şunları öğrenmek ister: "Adımı ve mesleğimi nasıl söyleyebilirim? Nasıl teşekkür edebilirim? Adresi nasıl sorarım? Saati nasıl öğrenebilir, bana saati sorana nasıl yanıt verebilirim?" gibi. Şu durumda teşekkür anlatımı, bir dilin en temel anlatım kalıplarından biridir.

Tablo 1 : Türk lehçelerindeki teşekkür ve minnet kalıpları

Türk lehçeleri	teşekkür kalıpları
Türkiye Türkçesi	teşekkür ederim / sağol(un)
Azerbaycan Türkçesi	təşəkkür
Başkurt Türkçesi	rähmät (bildiriv)
Kazak Türkçesi	rahmet / algıs
Kırgız Türkçesi	ırakmat / rahmat
Özbek Türkçesi	təşəkkür
Tatar Türkçesi	rähmät (bildirü)
Türkmen Türkçesi	minnetdärlik / hoşällik
Uygur Türkçesi	təşəkkür

Tablo 1'e göre, İslâmî çevreye dâhil modern Türk toplumları, Arapça *teşekkür* ve *rahmet* türevli yapıları kullanmaktadır. Türkmencede ise Arapça *minnet* ve Farsça *hoşâl* türevli yapılar dikkat çekmektedir. Arapça ve Farsçada teşekkür bildirimleri için kullanılan kalıplar bunlar olmadığına göre, Tablo 1'deki bütün kalıplar söz konusu toplumların kendi öz yaratmalarıdır. Ancak, bu bulgular son derece geneldir. Çünkü, Tablo 1'de verilen bilgiler, Türk lehçelerinin bütün kullanım alanlarını (ağızlar, günlük dil, resmî söylemler vb.) betimlemekten uzaktır.

Kavramlaştırma ve terimleştirme sırasında, diğer Türk lehçelerinde hangi sözcüklerin kullanıldığını bilmiyoruz. Ancak Türkiye Türkçesinde bu süreçte de *teşekkür* tercih ediliyor (*sağol* veya *sağollama* kalıpları yerine *teşekkür* kalıpları). Örneğin, kişi edimbilimsel olarak hangi kalıbı tercih ederse etsin, "*teşekkür* mektubu yazacağından" (SE, 96), sözü dinlenirse muhatabının "sonra kendisine *teşekkür* edeceğinden" (OY, 95) veya "*teşekküre* gerek bile olmadığından" (SE, 156) söz ediyor.

2.2. Türkiye Türkçesi yazın dilinde *teşekkür* ve *minnet* kalıplarını nasıl sınıflandırabiliriz? Bunun için, ilk aşamada örnekteki saptamalarımızı sıralamak gerekmektedir:

Tablo 2: Teşekkür kalıpları

teşekkür ve minnet kalıbı	örneklemedeki kullanım sayısı
sağol	40
teşekkür ederim	27
sağolun	8
varol	7
yaşsa	6
eline sağlık	4
eksik olma	2
ziyade olsun	2
aydınlık içinde ol	2
sağolasın	1
varolun	1
çok şükür	1
+A minnettarım	1
Allah razı ola	1
Allah kötü gün göstermesin	1
Allah taş deyi tuttuğunu altın etsin	1
eyvallah	1
eksik olmayın	1

2.2.1. Tablo 2'ye bakıldığında teşekkür ve minnet bildiriminde kullanılan ve "yerindelik koşulları" değişebilen (Searle 2000: 14)³ kalıpların üç ayrı öbekte incelenebileceği görülür:

³ John L. Austin'e göre, konuşan kişinin sözcelediği edimsel bir cümle ancak belli koşullarda yerinde olabilir. Altı kural biçiminde sıraladığı bu koşullardan özellikle birisi, teşekkür ve minnet bildirim işlemi için vaz geçilmezdir: "Koşullar ve kişiler, işlem için uygun koşullar ve kişiler olmalıdır." (Searle 2000: 15). Ayrıca Austin olgusal (doğruluk veya yanlışlık bildiren) cümleleri "gözlemleyiciler", yerinde oluş veya yerinde olmayışla / isabetlilik veya isabetsizlikle sonuçlanan cümleleri "edimseller" olarak ayırır (Searle 2000: 12-26). Benzer ayırım John R. Searle da da vardır. Buna göre çalışmamıza konu olan "teşekkür ve minnet kalıpları"nın söz edimleri kuramlarındaki karşılığı "teşekkür ve minnet edimselleri"dir.

2.2.1.1. Yargıdaki bildirinin öznesinin 1. tekil kişi olduğu kalıplar

teşekkür ederim:

"Servet- (...) Buyrun Coşkun Bey, şimdilik baş rolü size veriyorum.

Coşkun- *Teşekkür ederim*. Bütün hayatımca bunu özledim zaten. (...)" (OY, 83)

ve

"Kerime- Buyur Saadet Ablacığım, bu da sizin. (...)

Saadet- (...) Aaa, çok *teşekkür ederim*." (TD, 17) gibi.

Edimsel bir fiille (Searle 2000: 46- 47) kurulduğu için asıl *teşekkür* kalıbı olarak değerlendirilebilecek "*teşekkür ederim*", örneğimizde en çok kullanılan yapılardan biridir. Diğer *teşekkür* kalıplarına göre daha formal bir kalıptır. *Minnet* duygusunun yoğunluğuna göre başına *çok* sözcüğü gelebilir: *çok teşekkür ederim*, *çok çok teşekkür ederim* (hatta *teşekkür ederim çok teşekkür ederim*). Örneğimizde yer almamakla birlikte, Türkiye Türkçesinde özellikle sözlü dilde ve çeşitli bağlamlar için geçerli olmak üzere "*teşekkür*, *teşekkürler*, *teşekkür ettim*, *teşekkür ediyorum*" kalıpları da kullanılabilir. Ayrıca Türkiye Türkçesinde, yine karşı taraf konuşan için gerçekten çok önemli bir iş yapmışsa ve *teşekkür* bildirimini için daha çarpıcı bir anlatıma gerek varsa, ["*Nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum.*"] veya ["*Size ne kadar teşekkür etsem azdır.*"] türünden bildirimlerle de karşılaşılabilir.

+A minnettaram:

"Beni de aranızda aldığınıza *minnettaram*. (...)" (YS, 110) gibi.

Belki klasik Osmanlıcanın ve Cumhuriyet döneminin genel *teşekkür* kalıplarından biri olarak görülebilecek +A *minnettaram* (belki bunun yanında *sana / size müteşekkirim*) kalıbı, günümüzde Türkiye Türkçesinde gerek yazılı gerekse sözlü dilde eski kullanım sıklığına sahip değildir.

2.2.1.2. Yargıdaki tasarrının 2. tekil veya çoğul kişiye yönlendirildiği kalıplar

Bu yapılar, dua (alkış) nitelikli kalıplardır ve Türkçede sayısız duanın *teşekkür* işlevli olarak kullanılması olasıdır. Ancak *teşekkür* işlevli her dua kalıbının, her durum ve bağlam için geçerli olduğunu söylemek olanaklı değildir.

sağol⁴:

"Bunun üstüne Memed onun elini öpmüş:
-Sağol emmi, demişti. *Sağol.* (...)" (ÇE, 14) ve
"-Aç mısın? dedi. Bir şeyler hazırlayayım sana...
Başını salladı Banu:
-*Sağol*, dedi. Yedim. (...)" (MK, 156) gibi.

Örneklemimizde en çok kullanılan *teşekkür* kalıbıdır ve bu görünümüyle dua işlevi ikinci planda kalmış gibidir. Bağlama göre kullanıcının rahatlığını ve içtenliğini de gösterir. *Çok* sözcüğünün başa gelmesiyle pekiştirilebilir: *çok sağol*, *çok çok sağol* (hatta *sağol çok sağol*).

sağolun:

"Ümit- (...) Nasılsın kızım Saadet?
Saadet Nine- (...) İyiyim paşam, *sağ olun.* (...)" (OY, 45) ve

"Doktor da orada idi. 'Kutlarım Albayım,' dedi. 'Maşallah damarlarınız yirmi yaşında.' (...)
'*Sağ olun*,' dedi Nizamettin Bolayır.'" (YS, 57) gibi.

Teşekkür bildirimini ileteceği kişiye duyulan saygı ve nezaketin ölçülerine göre, *sağol* kalıbının bir alternatifi olarak kullanılır. Ancak *sağolun* kalıbındaki çoğul kavram, nezakete değil bir gerçekliğe de işaret edebilir. Bu kalıp *çok* sözcüğüyle de pekiştirilebilir: *çok sağolun*, *çok çok sağolun* (hatta *sağolun çok sağolun*).

sağ ol- fiili Türkiye Türkçesinde aynı veya farklı dilbilgisel çekimlerde ve farklı bağlamlarda *teşekkür* bildirimini dışında işlevlerle de kullanılmaktadır. Bu tür kullanımlarda "*sağ ol-*", doğrudan dua ve ululama işlevlidir:

Başınız *sağ olsun*.' (...) "Teşekkür ederim. Siz *sağ olun.* (...)" (AKH, 34);
Canın *sağ olsun*." (YS, 84)
(...) *Sağolsun* annem, son anda çantaya tıkıverir bunları. (...) (DP, 41) gibi.

varol:

"Efe:
'Ağa, dedi, 'yaşa *varol*.' (ÇE, 93) ve
"- Yaşa, Çuval! *Varol!*

⁴ *Sağol / sağolun, varol / varolun* kalıplarını oluşturan sözcükleri biz birleşik yazmayı tercih ettik. Ancak taradığımız kaynaklarda bu konuda farklı uygulamalar vardır.

Yatışan Çuval, sestem yana döndü:

-Hep beraber yaşayalım kardeşim, sen de *varol!*..." (AT, 36) gibi.

Bağlama göre *teşekkür* ve *minnet* işlevli olarak kullanılan *yaşa* ve *varol* kalıpları, ululama sözleri olarak da kullanılabilir. Hitap edilen kişinin çokluğu söz konusu değilse, nezaketin düzeyine göre *varol* ile *varolun*, *yaşa* (daha yerel bir kullanım olarak bazan *yaşayasın*) ile *yaşayın* birbirlerinin alternatifi olarak kabul edilmelidir.

eline sağlık:

"Cemile- Al kızım, *eline sağlık*."

Haskız- Afiyet olsun anneciğim." (TD, 40) ve

"*Eline sağlık*, Recep,' dedim. 'Odayı ne güzel yapmışsın!" (SE, 43) gibi.

Eline sağlık [olsun / dilerim] olası yapılarından kısalma gibi görünen bu kalıp, her bağlamda değil, söz söylenen kişinin, söz söyleyen için bedensel güce dayalı bir iyilikte, bir yardımda bulunduğu durumlarda söylenir. Örneğin, ["Elbiseniz çok yakışmış."] türünden bir cümlenin karşılığı asla *eline sağlık* olamaz.

yaşa: (Bkz. varol)

eksik olma:

"Cıgarasını aldı:

-*Eksik olma*, dedi." (AT, 55) ve

"-*Eksik olma* Bey, ama sen bir de beni dinle." (AT, 143) gibi.

Her bağlamda kullanılabilir. Ancak, her bağlamda geçerli diğer *teşekkür* kalıplarına göre daha yerel bir kullanımdır.

ziyade olsun:

"Elif- *Ziyade olsun* güzel kızım. Eline sağlık."

Haskız- Afiyet olsun teyzeciğim." (TD, 40) ve

"Saadet- (Fincanı Haskız'a verir, yüzüne bakmadan) *Ziyade olsun*."

Haskız- (Fincanı alır) Afiyet olsun Saadet Ablacığim." (TD, 40) gibi.

Söz söyleyen, bu *teşekkür* kalıbını, söz söylediği kişinin hazırladığı veya ona ait bir yiyeceği yemesi veya bir içeceği içmesinden sonra söyler. Başka herhangi bir durumda veya bağlamda kullanılmaz. *Allah ziyade etsin / ziyade olsun* gibi kalıplar, başka bağlamlarda *teşekkür* değil, *iyi niyet gösterisi* işleviyle karşımıza çıkar ["Maasınıza zam gelmiş. *Allah ziyade etsin / Ziyade olsun*."] benzeri bağlamlarda olduğu gibi.

aydınlık içinde ol:

"Berbat- Gözünaydın! dedi.

Kaptan sevinçle cevapladı:

-*Ol aydınlık içinde...*" (72K, 19) ve

"Cemil- Gözünüz aydın, Ahmet askerliğini de bitirmiş.

Elif- Sağol kızım. *Aydınlık içinde [ol].*" (TD, 38) gibi.

Bu *teşekkür* kalıbı da yalnızca "*gözünaydın / gözünüzdüydün*" ululamalarına yanıt olarak kullanılabilir.

sağolasın:

"-Seni hasta dediler... Çok meraklandık, dedi Korhan, iyisin...

-*Sağ olasm Ağbem... İyiyim... (...)*" (MK, 208)

Sağolasın kalıbı, *sağol* ile *sağolun* kalıplarıyla aynı işlevdedir ve bu son iki kalıbın kullanıldığı bağlamlarda kullanılır. Ancak *sağolasın / sağolasmız* kalıpları, diğer iki kalıba göre daha yerel kalmaktadır.

varolun: (Bk. varol)

çok şükür:

"["Nasılınsınız?" türünden bir soruya yanıt olarak] -*Çok şükür*, dedi sadece." (AT, 192) gibi.

Allah'a şükürler olsun / Allah'a şükür / çok şükür / şükürler olsun / / şükür biçimlerinde de karşımıza çıkabilecek bu kalıp, *teşekkür* işlevli olarak değil açıkça dua işlevli olarak da kullanılabilir: "-Şimdilik bir şeyim yok *çok şükür...*" (AT, 194) gibi.

Allah razı ola:

"-Kolay gele İbrahim dayı! derlerdi.

-*Allah razı ola!* derdi." (SÇH, 9) gibi.

Allah razı olsun'a göre daha yerel bir kullanımdır. Ancak her iki kullanım da daha çok günlük dilde karşımıza çıkar.

Allah kötü gün göstermesin / Allah taş deyi tuttuğunu altın etsin:

"İkisi iki yandan başladılar:

-Sağol ağa, var ol ağa...

-Allah taş deyi tuttuğunu...

-Altın etsin, kötü gün göstermesin!" (72K, 77) gibi.

Her iki kalıp da halk ağzında ve daha çok günlük dilde *teşekkür* işlevli olarak kullanılırlar. Türkiye Türkçesinde, birçok dua, benzer işlevli olarak karşımıza çıkabilir.

eksik olmayın:

"Saffet- (...) Rahatın yerinde mi?

Saadet Nine- İyiyim efendim, *eksik olmayın*. (...)" (OY, 62) gibi.

Bu kalıp, söz söylenen kişinin çokluğunu göstermiyorsa *eksik olma*'nın alternatifi olarak kullanılmış demektir (Bkz. eksik olma).

2.2.1.3 Arapça kalıplar

eyvallah:

"Gülüşmeler başladı birden, geçmiş olsunlar...

-*Eyvallah*, diyordu Özgür. Sağ olun..." (MK, 88) gibi.

"*Hoşçakalm / Allah'a ısmarladık*." benzeri anlamlarla da kullanılan bu kalıbın, *teşekkür* işlevli olarak kullanıldığı bağlamlarda söz söyleyenin içtenliği, rahatlığı ve hatta kimi zaman alaycılığı söz konusudur; bu kullanım formal değildir.

Tablo 2 incelendiğinde, yakın geçmişin çok kullanılan *teşekkür* kalıplarından biri olan ve Türkçeye Fransızcadan giren *merci* (= Fransızca *merci*)'nin hiç kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca göre, örneklem genişletilse bile *merci*'nin sıklık değerlerinde yakın geçmişe oranla belirgin bir azalma olduğu tahmininde bulunabiliriz.

2.2.2. *Teşekkür* ve *minnet* kalıpları, dilin kişisel kullanımında temel belirleyicilerden biri olan *söz söyleyenin eğitim durumu* ölçüt alındığında nasıl bir görünüm sergilemektedir? Bunun için örneklemimizdeki söz söyleyenleri; okur- yazar olmayanlar (Tablo 3'te o-y[-]), metinlerden okur- yazar olup olmadıkları saptanamayanlar ancak okur- yazar olduklarını tahmin ettiklerimiz (Tablo 3'te o-y[±]), okur- yazar olanlar (Tablo 3'te o-y[+]) ve yüksek eğitim almış olanlar (Tablo 3'te ye(+)) biçiminde sınıfladık:

Tablo 3: Kullanıcısının okur yazarlığı bakımından teşekkür kalıpları

kullanılan teşekkür ve minnet kalıbı	Kullanım sıklığı			
	söz söyleyenin eğitim durumu			
	o-y[-]	o-y[±]	o-y[+]	ye[+]
sağol	12	7	3	18
teşekkür ederim	1	2	10	14
sağolun	-	-	3	5
varol	4	2	1	-
yaşa	4	2	-	-
eline sağlık	2	-	1	1
eksik olma	-	2	-	-
ziyade olsun	1	1	-	-
aydınlık içinde ol	2	-	-	-
sağolasın	-	-	1	-
varolun	1	-	-	-
çok şükür	1	-	-	-
+A minnettardım	-	-	1	-
Allah razı ola	1	-	-	-
Allah kötü gün göstermesin	1	-	-	-
Allah taş deyi tuttuğunu altın etsin	1	-	-	-
eyvallah	-	-	-	1
eksik olmayın	-	-	1	-

Tablo 3'e göre Türkiye Türkçesinin en çok kullanılan iki teşekkür kalıbından biri olan sağol, eğitim durumu ne olursa olsun dil kullanıcılarının en çok tercih ettiği kalıptır. Teşekkür ederim ise çok belirgin bir biçimde okur-yazar olanlarca ve hatta özellikle yüksek eğitim almış olanlarca kullanılmıştır. Tam tersine sağol / sağolun dışındaki teşekkür işlevli dualar, okuma- yazma bilmeyenlerin tercih ettiği yapılardır. Teşekkür ederim, sağol'a göre daha formal olduğu halde, sağol'dan daha az kullanılmıştır. Bunun nedeninin, örneklemedeki kahramanların daha çok günlük diyaloglar içinde bulunmaları olduğu düşünülebilir.

2.3. Türkiye Türkçesi yazın dilinde *teşekkür* ve *minnet* bildirimini için her zaman belirli bir kalıp kullanılmıyor. Bazan bağlamın kendisinden, dolaylı olarak *teşekkür* anlamı çıkabiliyor:

"Ahmet - Yarnın düğünde, benim için Haskız'ın başından para saçar mısın?

(...)

Nesibe - Haydi peki- peki... Ama Saadet duymasın ha.

Ahmet - *Aslan süt anam benim...*" (TD, 36- 37) veya

"Zübeyde - Peki oğlum. Yarın gider isterim. (...)

Cemal - *Hay ağzını seveyim aslan Zübeyde Abla'm.* (...)" (TD, 45) gibi.

2.4. Metinlerde bir dil dışı etken olarak yazar, kahramanların dil kullanımında ne kadar belirleyicidir? Acaba kahramanların *teşekkür* bildirimlerinin yazarların dili kişisel kullamlarıyla ilgisi var mı? Başka bir deyişle, yazarlar kahramanlarını monologları ve diyalogları sırasında gerçekten özgür bırakır mı? Yazarların bakış açıları, ideolojik yaklaşımları *teşekkür* seçimlerini ne ölçüde etkiler? Örneğimiz, bu konuda kesin yargılarda bulunacak kadar zengin değildir. Ancak yazarların kendi kişisel özelliklerinin de dil kullanımında etkili olduğunu düşünüyoruz. Örneğin kahramanlarının hemen tamamı yüksek eğitim almış olmasına rağmen, MK'de en çok kullanılan *teşekkür* kalıbı *sağol*'dur. Dolayısıyla bu konu, yazınsal eleştirinin, toplumdilbilimin ve hatta toplumbilimin de konusu olabilir.

Teşekkür bildirimlerinde dil dışı etken olarak diğer bir belirleyici, kendisiyle konuşulanan yani iletiyi alanın kişisel özellikleridir. Konuşan kişi, *teşekkür* bildiriminde bulunurken, bilinçli veya bilinçsiz olarak kendi değer yargılarına ve iletiyi alanın beklentilerine göre bildirimini biçimlendirir. En azından bu tür bir biçimleme, iletişimi daha başarılı kılar: Roman boyunca sıkça *teşekkür eden* Doçent Faruk, uşağa yönelik olarak "*Eline sağlık*, Recep. Odayı ne güzel yapmışsın!" diyor (SE, 43) veya karşısındakini "bakan" sanan Saadet Nine, onun "Rahatın yerinde mi?" sorusuna "İyiyim efendim, *eksik olmayım.*" diyor (OY, 62). Çünkü *eline sağlık* Recep'i; *eksik olmayım* bir bakanı yüreklendirecek *teşekkür* bildirimleridir.

3. Sonuç

Türkçede en formal *teşekkür* ve *minnet* kalıbı *teşekkür ederim*'dir. Buna rağmen yazın dilinde en çok kullanılan kalıp, *sağol*'dur. Ayrıca yargıdaki öznenin 1. tekil kişi ve kullanılan sözcüğün edimsel bir fiil olması bakımından da asıl *teşekkür* bildirimini *teşekkür ederim*'dir. *Sağol* yargıdaki tasarının 3. tekil veya 3. çoğul kişiye yöneltildiği dua nitelikli bir yapıdır ve Türkçede bu bakımdan bütün dua kalıplarının *teşekkür* ve *minnet* işlevli olarak kullanılması olasıdır. Ancak her eğitim düzeyinden dil kullanıcıları daha çok *teşekkür ederim*'i ve dualardan da *sağol*'u kullanmayı tercih etmektedir. Diğer dualar, daha çok yerel ve yöresel kalmaktadır. *Teşekkür* işlevli her kalıbın kullanım oranları aynı olmadığı gibi, kullanım yerleri ve "yerindelik koşulları" da farklı olabilir. Bazan belirli bir kalıp kullanılmasa da bağlamın kendisinden, dolaylı olarak *teşekkür* anlamı çıkabilir. Dil dışı etkenler (iletiyi alanın ve metinlerde yazarın kişisel ve bilişsel özellikleri) *teşekkür* bildirimini sırasındaki seçimleri etkileyebilir.

Taranan Metinler

- AKH = AVCI, Zeynep (1991) *Ahşap Köşkün Hanımefendisi*. İstanbul: Can Yayınları, (Öykü, 104 Sayfa).
- AT = CUMALI, Necati (1984) *Acı Tütün*. İstanbul: 6. Baskı Tekin Yayınevi, (Roman, 245 Sayfa).
- ÇE = KEMAL, Yaşar (1986) *Çakırcalı Efe*. İstanbul: 5. Baskı Toros Yayınları, (Roman, 200 Sayfa).
- DP = UYAR, Tomris (1990) *Dizboynu Papatyalar*. İstanbul: 3. Baskı Can Yayınları, (Öykü, 110 Sayfa).
- MK = TÜRKALİ, Vedat (1991) *Mavi Karanlık*. İstanbul: Cem Yayınevi, (Roman, 419 Sayfa).
- OY = ATAY, Oğuz (1988) *Oyunlarla Yaşayanlar*. İstanbul: 2. Baskı İletişim Yayınları, (Tiyatro, 104 Sayfa).
- SÇH = BEĞENÇ, Cahit (1986) *Sarı Çamın Hikâyesi*. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 699, Gençlik ve Halk Kitapları Dizisi: 20, (Öykü, 163 Sayfa).
- SE = PAMUK, Orhan (1998) *Sessiz Ev*. İstanbul: 19. Baskı İletişim Yayınları, (Roman, 337 Sayfa).
- SN = BİLGİNER, Recep (1985) *Sarı Naciye*. Ankara: Tekin Yayınevi, Bütün Oyunları 1, (Tiyatro, 81 Sayfa).
- TD = YÜRÜK, Ali (1987) *Türkmen Düğünü*. Ankara: 1. Baskı Ocak Yayınları, (Tiyatro, 94 Sayfa).
- 72K = KEMAL, Orhan (1988) *72'nci Koşuş*. İstanbul: 13. Baskı Can Yayınları, (Roman, 108 Sayfa).
- YS = TANER, Haldun (1999) *Yalıda Sabah*. İstanbul: 4. Baskı Bilgi Yayınları: 296 Haldun Taner Bütün Öyküleri: 4, (Öykü, 156 Sayfa).

Kaynaklar

- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* (1992). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 11371, Kaynak Eserler / 54. (KTLS)
- SEARLE, John R. (2000) *Söz Edimleri*. (Çeviren: R. Levent AYSEVER), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Türkçe Sözlük 1- 2* (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, 9. Baskı.

Muna Yüceol Özezen

Dr., Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Araştırma alanı Türkiye Türkçesidir.

Adres: Çukurova Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 01330 Balcalı – ADANA / TÜRKİYE. E-posta: mozezen@cu.edu.tr

Yazı bilgisi :

- Alındığı tarih: 18 Temmuz 2006
Yayına kabul edildiği tarih: 30 Ağustos 2006
E-yayın tarihi: 29 Eylül 2006
Çıktı sayfa sayısı: 12
Kaynak sayısı: 3